

УДК 342.9

С. Уварова,

здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ Й ВИДИ УЧАСНИКІВ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У статті досліджено наукові підходи до визначення поняття й видів учасників виконавчого провадження, на основі чого запропоновано власне визначення учасників виконавчого провадження, а також узгоджено та вироблено авторську позицію щодо їх класифікації.

Ключові слова: учасники виконавчого провадження, суб'єкти виконавчого провадження, державний виконавець, приватний виконавець, стягувач, боржник, експерт.

Постановка проблеми. Однією з передумов забезпечення своєчасного, повного й ефективного виконання прийнятих рішень є встановлення кола учасників виконавчого провадження, адже правильне їх визначення сприятиме науковому тлумаченню місця та ролі кожного з них у цих правовідносинах, крім того, дасть можливість забезпечити належним комплексом прав та обов'язків та уникнути можливих порушень законності під час здійснення виконавчих дій.

Дослідженням проблематики адміністративно-правового статусу учасників виконавчого провадження в окремих аспектах займалися В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, І.П. Голосніченко, А.С. Васильєв, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, Н.Р. Нижник, О.В. Петришин, А.О. Селіванов та інші. Разом із тим реформування вітчизняного законодавства зумовлює необхідність пошуку нових шляхів удосконалення правового статусу учасників виконавчого провадження.

Метою статті є, зокрема, визначення поняття й видів учасників виконавчого провадження, що є основою для дослідження їхнього правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні досить часто в науковій літературі можна зустріти два терміни «учасник провадження» й «суб'єкт провадження», тому детальніше зупинимося на з'ясуванні їх змісту. У теорії права під суб'єктом права розуміють носія передбачених правовими нормами суб'єктивних прав та обов'язків [1, с. 517]. Досліджуючи цю проблематику в рамках адміністративного процесу, О.В. Кузьменко під суб'єктом адміністративного процесу визначає носія прав та обов'язків з реалізації процесуальної діяльності у сфері публічного управління, здатного надати права щодо процесуальної діяльності реалізовувати, а покладені обов'язки виконувати, а учасником

уважати реально існуючого індивіда адміністративного процесу [2, с. 176].

У свою чергу, О.І. Миколенко, досліджуючи провадження у справах про адміністративні правопорушення, ототожнює суб'єкта прав із суб'єктом провадження, а суб'єкта правовідносин – з учасником провадження. При цьому він робить такий висновок: а) суб'єкт провадження – це особа, наділена державою відповідною компетенцією і спроможна бути (але не є) учасником відносин в адміністративно-деліктному процесі; б) учасник провадження – це особа, наділена державою відповідною компетенцією, що є стороною фактично існуючих процесуальних відносин [3, с. 146].

Р.С. Мельник дещо інакше підходить до висвітлення цього питання, стверджуючи, що суб'єкт адміністративної процедури – це особа, яка має реальну можливість (тобто вона правоздатна, дієздатна, має права й обов'язки) взяти участь у будь-якій адміністративній процедурі, а вже з того моменту, коли суб'єкт адміністративної процедури вчиняє конкретні дії в межах тієї або іншої процедури (подає заяву, скаргу тощо), він уже стає учасником адміністративної процедури. У кінцевому підсумку вчений робить висновок, що поняття «суб'єкт адміністративної процедури» є більш широким, ніж термін «учасник адміністративної процедури» [4, с. 43].

Цікавою є позиція щодо змісту вищевказаних понять В.М. Тертишника, який зазначає, що всі особи, які вступають у процесуальні правовідносини, незалежно від підстав, обсягу їхніх прав, повноважень чи обов'язків, стадії кримінального процесу, в котрій вони беруть участь, чи тривалості їхньої участі в процесі, є суб'єктами (учасниками) кримінального процесу. При цьому, на його думку, терміни «суб'єкти кримінального процесу» та «учасники кримінального процесу» то-

тожні й уживаються як рівнозначні, спроби дати визначення кожному з них науково безперспективні та недоцільні [5, с. 126].

Досліджуючи виконавче провадження, варто звернути увагу на те, що поняття «учасники виконавчого провадження» є скоріше більш умовним, оскільки повністю не відображає всього складу суб'єктів виконавчого процесу. Такої самої думки дотримуються й С.Я. Фурса та С.В. Щербак, зазначаючи, що «учасниками виконавчого провадження мають бути лише ті особи (фізичні, юридичні, громадяни-підприємці), які мають заінтересованість у результатах виконавчого провадження (особисту, державну, службову) і роль яких є активною у провадженні щодо виконання рішень, тобто вони можуть впливати на процес учинення виконавчих дій. Усі ж інші особи – не учасники, а суб'єкти виконавчого провадження, оскільки вони не заінтересовані в його результаті, а лише сприяють проведенню виконавчих дій. Їхня роль у виконавчому провадженні не активна, а пасивна» [6, с. 227].

Разом із тим натепер законодавець, не розкриваючи самого поняття, чітко встановив, що учасниками виконавчого провадження є виконавець, сторони, представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оцінної діяльності – суб'єкт господарювання, особи, права інтелектуальної власності яких порушені. Крім того, для проведення виконавчих дій виконавець за потреби залучає понятих, працівників поліції, представників органів опіки й піклування, інших органів та установ у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження» [7]. З урахуванням такої позиції законодавця вбачається за доцільне використання саме терміна «учасники виконавчого провадження», під якими пропонуємо розуміти фактичних учасників правовідносин у сфері виконавчого провадження, які наділені певним колом прав та обов'язків, відповідно до яких виражають і реалізують певну волю.

Продовжуючи далі, зауважимо, що вагоме значення для розкриття питання щодо встановлення кола учасників виконавчого провадження має їх поділ на види. Із цією метою проводять класифікацію, що полягає в систематизованому розподілі за видами предметів, які досліджуються, для встановлення певного зв'язку між ними, визначення спільних закономірностей. Крім того, проведення класифікації має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки сприяє забезпеченню нормативно-правового регулювання статусу кожного учасника виконавчого провадження.

Отже, проведення класифікації учасників виконавчого провадження дасть змогу визначити права й обов'язки сторін та обсяг службових повноважень окремих учасників і допоможе встановити умови й порядок проведення виконавчих дій.

Варто зазначити, що учасників виконавчого провадження можна об'єднати за різними критеріями. Так, на думку Ю.І. Гринько, учасників доцільно поділити на сторони – стягувача й боржника, та інших осіб (осіб, які або володіють майном боржника, або пов'язані іншими правовідносинами, предметом яких є здійснення певних дій стосовно майна або грошових цінностей та осіб, що заявляють спір про право цивільне, пов'язане з належністю майна, що підлягає стягненню [8, с. 27].

1. З іншого боку, П.П. Заворотько виокремлює загалом декілька груп, до яких зараховує:

1) осіб, що наділені владними функціями, тобто судові виконавці;

2) осіб, які беруть участь у виконанні й мають суб'єктивну матеріально-правову заінтересованість у виконанні, особи, які здійснюють прокурорський нагляд, особи, які захищають права інших осіб;

3) осіб, які в силу закону зобов'язані сприяти судовому виконанню (торговельні організації, органи внутрішніх справ);

4) осіб, які утримують майно боржника на законних підставах;

5) осіб, майнові права яких стосуються або порушуються державним виконавцем, але у справі такі особи участі не беруть (власники майна, на яке накладений арешт для задоволення вимоги стягувача до боржника) [9, с. 188].

При цьому варто підкреслити, що вищезазначений автор разом із М.Й. Штефан другу групу суб'єктів деталізують ще на декілька видів:

а) особи, які мають у справі суб'єктивну матеріально-правову заінтересованість, – сторони;

б) особи, які мають у справі державну заінтересованість (прокурор, органи державного управління);

в) особи, які мають у справі громадську заінтересованість (профспілки та інші громадські організації) [10, с. 33].

Доречно також виокремити й позицію Д.М. Сибільова, який проводить класифікацію учасників виконавчого провадження шляхом поділу їх на три групи:

1) державні виконавці;

2) особи, що мають особисту юридичну заінтересованість у виконанні рішення, до яких зараховує сторони виконавчого провадження та їхніх представників;

3) особи, що сприяють виконанню рішень, до яких належать, на його думку, експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті й інші особи [11, с. 18]. Разом із тим, урахуовуючи зміни у вітчизняному законодавстві, перший пункт класифікації доречно було б викласти врахувавши й приватних виконавців.

Хоча не всі науковці погоджуються з точкою зору, що представники сторін не мають особистої заінтересованості у виконанні рішення державним виконавцем. Логічніше стверджувати, що в представників заінтересованість не особиста, а функціональна, як в прокурора й органів виконавчої влади [12, с. 17].

Проте домінуючим переважно є підхід С.Я. Фурси та С.В. Щербак, відповідно до якого в основу поділу учасників виконавчого провадження на види покладено критерій інтересу, який є об'єктивним. Зокрема, державний виконавець має державний інтерес, він повинен бути неупереджений під час учинення виконавчих дій. У другій групі осіб, які беруть участь у виконавчому провадженні, цей інтерес особистий, наприклад, сторони або суспільний чи інший інтерес, зокрема представники. До третьої групи зараховують осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій, у яких ніякого інтересу не має бути, бо ці особи є неупередженими в процесі здійснення виконавчих дій [13, с. 213].

Крім того, класифікувати суб'єктів виконавчого провадження також можна за ступенем обов'язковості участі в процесі. Так, першу групу становлять суб'єкти, участь яких у виконавчому провадженні є обов'язковою, адже без них учинення виконавчих дій буде неможливим. До цієї групи доцільно зараховувати насамперед виконавця і сторони виконавчого провадження. Іншу групу становлять особи, чия участь у вчиненні виконавчих дій має необов'язковий характер, вони залучаються виконавцем лише в окремих випадках у разі настання тих чи інших обставин. До них варто зараховувати перекладача, експерта, спеціаліста, спеціалізовані організації, поняті та інших.

Також розподіл учасників виконавчого провадження можна провести й за підставами їх залучення до виконавчих дій. Отже, учасників виконавчого провадження доцільно поділити на дві групи. Першу групу становлять особи, які вступають у провадження за законом або за власною ініціативою (державний чи приватний виконавець; сторони та їхні представники). До другої групи варто включити осіб, які залучаються в провадження тільки за ініціативою первинних суб'єктів (а саме: перекладач, експерт, спеціаліст, спеціалізовані організації, зберігач, поняті).

Водночас не зовсім вдалою є позиція І.Б. Морозової щодо розподілу суб'єктів виконавчого провадження на такі групи:

1) основні учасники виконавчого провадження (судовий пристав-виконавець, сторони, суд і суддя, прокурор, державні органи й органи місцевого самоврядування, банки (кредитні організації));

2) особи, що сприяють виконанню судових актів та актів інших органів (працівники міліції й організації, що здійснюють розшукові та охоронні функції, перекладачі та спеціалісти, спеціалізовані організації, що реалізують майно боржника) [14, с. 62]. Зарахування суду до учасників виконавчого провадження, на нашу думку, є нелогічним, оскільки суд діє лише в межах того процесуального законодавства, за правилами якого здійснюється конкретний розгляд справи, а не за нормами Закону України «Про виконавче провадження».

Варто звернути увагу на те, що для позначення суб'єктів виконавчого провадження в теорії вчені досить часто застосовують саме визначення «учасники виконавчого провадження». Подібне визначення знайшло своє законодавче закріплення в Законі України «Про виконавче провадження». Загалом, якщо проаналізувати зміст цього Закону, можна дійти висновку, що всіх учасників виконавчого провадження доцільно поділити на такі групи:

1) органи, які здійснюють примусове виконання рішень;

2) учасники виконавчого провадження, що заінтересовані в учиненні виконавчих дій;

3) особи, які не мають власного інтересу та залучаються до проведення виконавчих дій.

Так, згідно з чинним законодавством, до першої групи можна зарахувати органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках приватних виконавців. Другу групу осіб становлять ключові фігури виконавчого провадження – це сторони, стягувач і боржник. Отже, стягувачем є фізична або юридична особа чи держава, на користь чи в інтересах яких видано виконавчий документ. Відповідно, боржником є визначена виконавчим документом фізична або юридична особа, держава, на яких покладається обов'язок щодо виконання рішення [7].

Крім того, до цієї групи можемо зарахувати й правонаступників сторін, якщо ці правовідносини передбачають правонаступництво. Власне, у разі вибуття однієї зі сторін виконавець за заявою сторони, а також заінтересована особа мають право звернутися до суду із заявою про заміну сторони її правонаступником. Звісно, для правонаступника

всі дії, вчинені до його вступу у виконавче провадження, є обов'язковими тією мірою, якою вони були б обов'язковими для сторони, яку правонаступник замінив [7].

Також до цієї групи доцільно зарахувати представників зазначених вище осіб, адже законодавець визначив, що сторони можуть реалізувати свої права й обов'язки у виконавчому провадженні самостійно або через представників. При цьому особиста участь фізичної особи у виконавчому провадженні не позбавляє її права мати представника, крім випадку, коли боржник згідно з рішенням зобов'язаний учинити певні дії особисто [7].

Між тим, якщо говорити про останню групу учасників виконавчого провадження, то до неї варто зарахувати осіб, які присутні не в кожному виконавчому провадженні, а залучаються виконавцем лише за необхідності вчинення певних виконавчих дій. До них можна зарахувати:

1) експерта (особи, яка з'ясовує чи роз'яснює питання, що виникають у процесі виконання судового рішення чи іншого рішення). Безперечно, мова йде й про дотримання всіх вимог щодо особи експерта (наявність відповідної вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня, проходження відповідної підготовки та отримання кваліфікації експерта з певної спеціальності);

2) спеціалісти (особи, що володіють знаннями в певній галузі, проте їхні висновки не мають доказової сили, на відміну від висновку експерта);

3) суб'єкти оцінної діяльності – суб'єкти господарювання (юридичні або фізичні особи, які здійснюють оцінювання майна боржника);

4) поняті. Так, відповідно до вимог Закону України «Про виконавче провадження» (ст. 22), присутність понятих обов'язкова під час учинення виконавчих дій, пов'язаних із примусовим входженням до нежитлових приміщень і сховищ, де зберігається майно боржника, на яке звернено стягнення, або майно стягувача, яке має бути повернено йому в натурі; до житлових будинків і квартир для забезпечення примусового виселення з них і вселення в них; до будинків, квартир та інших приміщень, у яких перебуває дитина, яка має бути передана іншим особам відповідно до рішення суду; під час проведення огляду, арешту, вилучення й передачі майна [7];

5) представники органів опіки та піклування (у разі представлення інтересів недієздатних або неповнолітніх осіб);

6) перекладачі, коли одна зі сторін не володіє державною мовою, якою здійснюється виконавче провадження;

7) працівники поліції, яких залучають у разі перешкоджання державному чи приватному виконавцю здійснювати примусове входження до житла або іншого приміщення боржника;

8) зберігачі майна (особи, на яких покладено обов'язок щодо збереження майна боржника);

9) опікуни майна (якщо особа визнана судом безвісно відсутньою);

10) спеціалізовані організації, що здійснюють реалізацію майна.

Разом із тим варто висловити деякі міркування щодо складу останньої групи учасників виконавчого провадження. Мова йде насамперед про роль експерта в ході вчинення виконавчих дій. Убачається, що його роль дещо відмінна від тієї, яку він відіграє під час розгляду справи в суді, оскільки не існує потреби у висновку експерта. У зв'язку з цим убачається, що він скоріше виконує функції спеціаліста в ході виконавчого провадження.

Крім того, зважаючи на умови сьогодення, майже постійними учасниками виконавчого провадження стають як органи опіки та піклування, так і працівники поліції, оскільки в більшості випадків виникають конфліктні ситуації, що зачіпають права не лише конкретної особи, а й передусім неповнолітніх осіб. Також вагоме значення мають особи, які беруть участь у виконавчому провадженні та є утримувачами майна, опікунами чи зберігачами. Досить часто ними є органи державної влади й місцевого самоврядування.

Висновки.

Отже, підсумовуючи викладене, можна резюмувати таке. Національне законодавство закріплює визначення учасників виконавчого провадження, проте воно є певною мірою неповним, оскільки не охоплює всіх учасників. Проте законодавець не має прагнути до розширення кола учасників і передбачити всіх можливих учасників, оскільки їх види та правовий статус закріплено чинними вітчизняними нормами, в тому числі й Законом України «Про виконавче провадження».

Крім того, всіх учасників виконавчого провадження варто розглядати як одну систему, цілісний організм, де всі учасники взаємодіють один із одним для досягнення мети виконавчого провадження. До того ж сама система побудована на принципі стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2003. 776 с.

2. Кузьменко О.В. Теоретичні засади адміністративного процесу. Київ, 2005. 352 с.
3. Миколенко А.И. Административный процесс и административная ответственность в Украине: учебное пособие. Харьков: Одиссей, 2004. 272.
4. Мельник Р.С. Адміністративні процедури в діяльності органів внутрішніх справ України: навчальний посібник. Харків, 2005.
5. Тertyшник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник. 4-те вид., доп. і переробл. Київ: А.С.К., 2003. 1120 с.
6. Закони України «Про державну виконавчу службу», «Про виконавче провадження», «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»: науково-практичний коментар. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2008. 1172 с.
7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. Дата оновлення: 15.12.2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1404-19> (дата звернення: 28.01.2018).
8. Морозова И.Б., Треушников А.М. Исполнительное производство: учебно-практическое пособие. Москва: Городец, 1999. 328 с.
9. Заворотько П.П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. Москва: Юр. лит., 1974. 359 с.
10. Заворотько П.П., Штефан М.Й. Судове виконання: для викладачів і студентів юрид. ВУЗів, працівників суду, прокуратури, юрисконсультів підприємств, установ, організацій. Київ: Вид-во Київського ун-ту, 1967. 263 с.
11. Сибилев Д.М. Закон Украины «Об исполнительном производстве»: научно-практический комментарий. Харьков: Легас, 2000. 112 с.
12. Тertyшников В.И., Тertyшников Р.В. Закон Украины об исполнительном производстве: научно-практический комментарий. Харьков: Консум, 2000. 128 с.
13. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні. Київ: Атіка, 2002. 480 с.
14. Морозова И.Б., Треушников А.М. Исполнительное производство: учебно-практическое пособие. Москва: Городец, 1999. 328 с.

В статье исследованы научные подходы к определению понятия и видов участников исполнительного производства, на основе чего предложено собственное определение участников исполнительного производства, а также согласована и выработана авторская позиция по их классификации.

Ключевые слова: участники исполнительного производства, субъекты исполнительного производства, государственный исполнитель, частный исполнитель, взыскатель, должник, эксперт.

The scientific approaches to the definition of the concept and types of participants in executive proceedings are investigated, on the basis of which the actual definition of the participants of the executive proceedings is proposed, as well as the author's position on their classification is agreed and worked out.

Key words: participants in executive proceedings, subjects of enforcement proceedings, state executor, private executor, collector, debtor, expert.